

МАРИЈА В. КОЦИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ИСТОРИЈУ

ДАЛИБОР М. ЕЛЕЗОВИЋ²

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ИСТОРИЈУ

УВОД У РЕШАВАЊЕ ПИТАЊА САФАВИДСКОГ НАСЛЕЂА (1721–1723) ПРЕМА БРИТАНСКИМ ИЗВОРИМА³

САЖЕТАК. Рад анализира прилике у Персији током владавине последњих владара из династије Сафавида. Слабљење Персије настојала је да искористи Русија и освоји делове Каспијског региона, а исте намере имало је и Османско царство. Истраживање је засновано на необјављеним британским изворима, односно службеним извештајима амбасадора Велике Британије у Истанбулу Абрахама Станјана. Ова архивска грађа власништво је Националног архива у Лондону (*The National Archives, London*) и налази се у серији *State Papers*, фонду 97 (*Turkey*), фасцикли н°24. Уз то, извештаји доприносе свеобухватнијем сагледавању питања која се односе на трговинску размену Велике Британије са тим делом света. Осим дипломатских архивских докумената, у истраживању је

---

¹ marijakocich@gmail.com

² dalibor.elezovic@pr.ac.rs

³ Рад је резултат истраживања на пројектима *Модернизација Зајадној Балкана* (ев. бр. 177009) и ИИИ 47023 *Косово и Мејхохија између националној идентитетској и евроинтеграција*, које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је примљен 21. октобра 2018, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 18. марта 2019.

као извор коришћена и ондашња штампа (*The Monthly Mercury*), као и резултати савремене историографије, првенствено британске и руске.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Сафавиди; Персија; Руска Империја; Османско царство; Велика Британија; трговина.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Односи Енглеске и Персије успостављени су ради трговине свилом, за којом је током XVII века у Енглеској расло интересовање, као и обим потрошње. Потреба за свилом навела је енглески двор да 1615. пошаље Роберта Ширлија у мисију код шаха Абаса I (1588–1629). Убрзо је уследила успостава енглеских трговачких колонија (факторија) на територији Персије: у Ширазу, Исфahanу и Керману (MacLean-Nabil Matar, 2011, стр. 68–69). Од почетка карактер британско-персијских односа диктиран је пословним интересима Источноиндијске компаније. Са друге стране, контакти Енглеске и Порте, успостављени током друге половине XVI века, прецизније су били дефинисани оснивањем Левантске компаније (*Levant Company*).⁴ Временом је за трговину персијском свилом постала заинтересована Русија, која је 1645. у Исфahan послала посланство са Алексејем Савиновичем Романчуковим на челу (Косић, 2014б, стр. 158–159; Matthee, 2009, стр. 15–17). Из тог времена потичу и планови руског двора да се укључи у ову трговину скретањем „пута свиле“ на своју територију. Персија је представљала и слабу тачку османске дипломатије. У време када је Порта била у рату са европским државама, Персија је то користила да би вршила притисак на источне османске провинције, насељене Арапима. Због тога је Порта морала да лавира у настојању да избегне сукоб на два фронта, који се по османску државу могао показати катастрофалним. Од почетка XVIII века јачао је у њеној политичкој орбити још један фактор претње – Русија.

Савремени истраживачи сафавидске епохе тек су се узгред дотакли периода који ово истраживање обухвата, као увода у кризу власти у Персији (Matthee, 2012б, стр. 197–220; Matthee, 1999; Matthee, 2004, стр. 179–219; Matthee, 2006, стр. 195–218; Savory, 2007², стр. 226–253). Пажњу историчара који се баве историјом Османског царства највише је привлачило посланство Нишли Мехмед-аге у Русији (Unat, 1942/43, стр. 284–299; Unat, 1943а, стр. 352–

⁴ О оснивању Левантске компаније и енглеско-османским односима детаљније у: Косић, 2014б, стр. 75–94. Овде је наведена релевантна литература.

371; Unat, 1943δ, стр. 462–472; Mertayak, 2005). У последње време у турској историографији појавили су се радови, који на основу османских докумената настоје да пруже одговоре на прилике које је османско-руски ривалитет произвео у Персији (Џаусиоғлу, 2017, стр. 115–132). Савремени руски историчари приступају овом проблему кроз анализу званичних руских извештаја (Курукин и Коседжик, 2013, стр. 74–99). Реч је о времену које је у руској историографији познато као Персијска кампања или Каспијски поход (1722–1723) руске војске у Каспијски регион, односно Закавказју и Дагестану, који је припадао Персији (Гасанов, 2015; Кулаков, 2009, стр. 25–30). Британски историчар Џон Пери засновао је свој рад на персијским изворима, а само у неколико пасуса до-такао се дешавања од 1721. до 1723. године (Perry, 1971, стр. 59–69). Генерално, догађаји у Персији током тих неколико година, као увертира у нови Османско-персијски рат, нису заокупили пажњу историчара са становишта анализе британских извора и начина на који они интерпретирају прилике на Средњем Истоку, што оправдава и саму идеју за овај рад. Наша истраживања фокусирана су на анализу дешавања на релацији Османско царство – Персија – Русија на основу званичних извештаја које је у Лондон слао амбасадор Велике Британије на Порти, Абрахам Станјан.⁵ На тај начин, рад посматра ово научно питање из угла британских политичких интереса и перцепције њене дипломатије.

Велики успех руска дипломатија остварила је када је миљеник Петра I (1682/89–1725) Артемиј Петровић Волињскиј (1689–1740) у Исфакхану потписао 15. марта 1719. године трговински уговор са шахом Хусеином (1694–1722). Поред тога, Волињскиј је успео да током боравка у Персији успостави ближе везе са Јерменима, који су успели да монополизују трговину свилом у Персији, као и са Грузијцима, од којих је добио обавештења о унутрашњој слабости ове државе.⁶ Након тога, Волињскиј је постављен за наме-сника у Астрахану са задатком да прати дешавања у Персији (Дворник, 2001, стр. 649). До извесне стабилизације руско-осман-

⁵ О Абрахаму Станјану детаљније у: Коцић, 2016, стр. 89–90.

⁶ О првим годинама владавине шаха Хусеина и његових односа са Портом виде: Косић, 2014ц, стр. 235–249. Један од најдетаљнијих извора европске провенијенције који описује долазак на власт шаха Хусеина и прилике у Персији: Gemelli Careri, 1699, II, стр. 250 и даље. Османски достојанственици који су нашли погодну прилику да се побуне против Порте крајем XVII века, уточиште су неретко налазили код шаха Хусеина у Исфакхану. О томе виде-ти: Косић, 2014а, стр. 99 и даље.

ских односа дошло је након потписивања новог мировног уговора између две државе (Коцић, 2016, стр. 99). На основу тога је велики везир Дамад Ибрахим-паша (1718–1730) посланику Русије Алексеју Ивановичу Дашкову (1705–1733) октобра 1721. наговестио могућност склапања офанзивног и дефанзивног савеза две државе против Персије (Курукин и Коседжик, 2013, стр. 75). Напад на руске трговце у граду Шамахију најавио је нову еру у руско-османским односима према Персији.

ПОВОД ЗА СУКОБ У КАСПИЈСКОМ РЕГИОНУ

С јесени 1721. године дошло је до смене представника Русије на Порти, што је имало утицаја на будућа дешавања. Дашков, који је до тада годину и по дана боравио у Истанбулу, остварио је велики успех приликом уговарања руско-османског уговора о миру. Према једној од одредби тог акта Русија је добила право да у Истанбулу држи сталног дипломатског представника у рангу резидента. Судећи по британским изворима на Порти су се плашили Дашкова, због чега су везири према њему били много љубазнији, него према било ком другом руском посланику.⁷ Петар I је за новог резидента именовано поморског официра Ивана Ивановича Непљујева (1693–1773).⁸

Иако је у појединим проценама Станјан грешио, свестан постојања јаких амбиција у окружењу Петра I, са пуним правом је претпоставио могућност напада руске војске на поједине персијске провинције. Као повод могао је да послужи инцидент за који Русија још увек није добила одштету. У нападу који је владар Дагестана Дауд-бег извршио 1721. на град Шамахи, смештен на обали Каспијског мора, страдали су и руски трговци (Курукин и Коседжик, 2013, стр. 75). У том граду пословала је највећа руска колонија трговаца који су трговали са Персијом. Нападаци нису само опљачкали трговце, отевши им робу у вредности од сто хиљада фунти стерлинга, већ су убили 200 руских трговаца.⁹ Непљујев је примљен код великог везира Дамад Ибрахим-паше почетком 1722. године са намером да испита да ли Порта планира

⁷ TNA, SP, 97/24, f. 405r–405v; Истанбул, 16/27. новембар 1721; Абрахам Станјан државном секретару.

⁸ TNA, SP, 97/24, f. 404r; Истанбул, 21. октобар 1721; Абрахам Станјан државном секретару.

⁹ TNA, ST, 97/24, f. 418r; Истанбул, 8/19. март 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

да подржи побуњенике. Од великог везира добио је одговор „да они нису поданици нити пријатељи султана“.¹⁰ Станјан је сматрао да ће Порта остати по страни у решавању питања инцидента у Шамахију, о чему га је резидент Русије раније обавестио. Пред владом у Лондону није скривао чињеницу да, уколико би Порта одлучила да реагује, то би је фактички одвело у рат са Персијом, али и са Русијом.¹¹

Имајући прилику да посматра расположење султанових поданика, Станјан је закључио да су они много више мрзели Персијанце, него хришћане,¹² премда је Порта с неповерењем гледала на амбиције Петра I према деловима те државе. Иако је повод руске агресије могла да представља освета због покоља у Шамахију, везири су сматрали да то није представљало једини циљ Петра I,¹³ већ само разлог који је његовом нападу требало да пружи легитимитет. Прилике је компликовала и чињеница да је Шамахи плаћао годишњи трибут Исфакхану, али се номинално налазио под влашћу узбечких Татара, који су били одани савезници Порте.¹⁴ Но, то није спречило руску страну да почне да опрема бродове у Астрахану.¹⁵

Након што је Непљујеву достављено писмо Петра I, затражио је пријем код Дамад Ибрахим-паше. Велики везир одуговлачио је са разговором изговарајући се празновањем верских празника, током којих се са султаном Ахмедом III (1703–1730) повукао у његов летњиковац на црноморској обали. Станјан је нагађао да писмо Петра I садржи протесте због злочина над руским поданицима у Шамахију. Нови упад који су Татари извршили у област Кијева такође је могао да послужи као разлог за овај пријем.¹⁶ Ситуацију је из корена изменио долазак посланства које је у Истанбул послао владар Дагестана Дауд-бег, с циљем да тражи заштиту Порте. Ови посланици нису поседовали креденцијално писмо, због чега су

¹⁰ TNA, SP, 97/24, f. 409v; Истанбул, 21. октобар 1721.

¹¹ TNA, SP, 97/24, f. 409r; Истанбул, 19. фебруар 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

¹² Поређење се односи на евентуалну руску опасност, те се могу под хришћанима протумачити и они који су били православног обреда.

¹³ TNA, SP, 97/24, f. 417v–418r; Истанбул, 8/19. март 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

¹⁴ TNA, SP, 97/24, f. 418r.

¹⁵ TNA, SP, 97/24, f. 418r.

¹⁶ TNA, SP, 97/24, f. 423r; Истанбул, 23. април/4. мај 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

послати назад, награђени ситним поклонима и без конкретног одговора.¹⁷ Тумачећи овај догађај са становишта дипломате који је познавао протокол примењиван на Порти, Станјан је навео да је посланство морало да поседује ту врсту документа као услов да би било примљено код великог везира и султана. Проблем је био у томе што Дауд-бег није био самосталан владар, већ поданик Персије, због чега су настале компликације.¹⁸

Почетком маја 1722. године велики везир пристао је да прими Непљујева. Ибрахим-паши је саопштено да је цар послао посланика шаху Хусеину (1694–1722) са захтевом да казни починиоце напада на руске трговце у Шамахију. Добио је одговор да је особа која је наредила напад побуњеник, за чије акције шах није био одговоран, али уколико руска војска успе да га ухвати, цар може да га казни према сопственом нахођењу. Петар I, који после тог одговора није имао разлога да се нада било каквој сатисфакцији од стране шаха, одлучио је да нападне побуњенике. Будући да је био упознат да се Дауд-бег обратио за заштиту Порти, Непљујев је од великог везира захтевао конкретан одговор да ли она пристаје да пружи помоћ побуњеницима или не. Ибрахим-паша је потврдио Непљујеву да је посланство Дауд-бега долазило на Порту. Будући да су побуњеници били муслимани исте вере као и султан, они су из тог разлога тражили њену заштиту. Велики везир је наговестио могућност да они добију тражену заштиту, али под условом да надокнаде штету руским трговцима због пљачке у Шамахију.¹⁹ Неконкретан и у двосмисленом маниру срочен одговор великог везира није успео да наведе Петра I да одустане од своје намере. Станјан у том тренутку није био сигуран ни да ли је велики везир био против руске акције, предузете са циљем да освети руске трговце.²⁰

Петар I издао је команду војсци да нападне Шамахи. Исту информацију доставио је Порти амбасадор Француске Жан-Луј д'Осон, маркиз де Бонак (1672–1738), обавештен о томе из преписке са својим колегом у Русији Жаком де Кампедоном.²¹ Петар I је наредио градњу нових галија у Астрахану одакле је планирао да

¹⁷ TNA, SP, 97/24, f. 423r.

¹⁸ TNA, SP, 97/24, f. 423v.

¹⁹ TNA, SP, 97/24, f. 427r; Истанбул, 12. мај 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

²⁰ TNA, SP, 97/24, f. 427v.

²¹ TNA, SP, 97/24, f. 427r–427v.

изврши напад на Шамахи. Станјан је изражавао сумњу у понашање везира уколико би до напада дошло.²² Очекивао је да побуњеници пристану да пруже сатисфакцију руској страни да би избегли већи сукоб.²³ Шпијун кога је Станјан ангажовао обавестио га је о приватном разговору Непљујева и Ибрахим-паше, током кога је резидент Русије настојао да убеди великог везира у искрене намере цара да са Портом сачува добре односе и његовој спремности да постојећу кризу препусти медијацији, као једном од начина њеног решавања.²⁴

На Порти су, међутим, били уверени да је окупљање руских снага вршено ради напада на Карла VI. Резидент Хабзбуршке монархије у Истанбулу, Јозеф Дирлинг (1675–1750), у разговору са Станјаном тврдио је да Беч располаже сигурним информацијама о томе да руска војска планира напад на Шамахи. Порта је послала војску и оружје у Ерзурум за случај да персијски побуњеници нападну њену територију. Иста војска могла је бити употребљена и у случају да Руси нападну Каспијску област.²⁵ Информације са којима је Беч располагао показале су се тачним. Руска војска јачине 24.000 војника кренула је према Каспијском мору. Међутим, на Порту до средине јула 1722. године није стигла ниједна вест која би потврдила њено кретање.²⁶

УСПОН КАНДАХАРСКОГ ПРЕТЕНДЕНТА МАХМУДА ХОТАКА

Новембра 1721. године у Истанбул је стигло посланство шаха Хусеина. Станјан је, знајући за неприлике у тој држави, сумњао да је циљ овог посланства да тражи савез са Портом, већ њену гаранцију да се неће мешати у унутрашње сукобе у Персији.²⁷ Убрзо је обелодањено да је разлог ове посете љубазан дипломатски одговор на османско посланство које је у Исфакан послато с вестима о обрезавању султанових синова.²⁸ Шахов посланик је од Порте

²² TNA, SP, 97/24, f. 427v.

²³ TNA, SP, 97/24, f. 427v.

²⁴ TNA, SP, 97/24, f. 429v.

²⁵ TNA, SP, 97/24, f. 430r; Истанбул, 16/27. јун 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

²⁶ TNA, SP, 97/24, f. 434v; Истанбул, 15/26. јул 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

²⁷ TNA, SP, 97/24, f. 406r; Истанбул, 16/27. новембар 1721.

²⁸ Овде се мисли на мисију Ахмада Дури-ефендије, послатог у Персију 1720, како би испоручио султаново писмо шаху Хусеину, кога је затекао у Техерану.

тражио да омогући „царевим поданицима“²⁹ слободан пролаз кроз османску територију да би могли да тргују у Персији. Он се позвао на одлуке мира у Пожаревцу, који је Хабзбуршкој монархији отворио могућност продора на тржиште Централне Азије. Станјан је наговестио британској влади да Хабзбуршка монархија није у могућности да искористи ову одредбу капитулације добијене јула 1718. године.³⁰ Кријући дипломатску мисију иза налога трговине, она је заправо била предузета због страха да Porta или Русија не пруже помоћ побуњеним провинцијама. Проблем је садржао и верску димензију, јер су у тим провинцијама већину чинили сунитски муслимани, насупрот већем делу сафавидског друштва оданог шиитском учењу.³¹

До тада је Персија дубоко закорачила у суноврат. Доказ за то били су и устанци који су један за другим захватили све њене делове. На челу једног од њих био је имам Маската, који је успео да освоји неколико провинција на југу. Као циљ новог напада одредио је трговачке центре у заливу Ормуз: Бендер-Абас и Гумрон. Друга велика област која је одрекла власт шаху била је Дагестан. Најопаснији устанак по опстанак сафавидске династије предводио је владар Кандахара.³² Након што је завладао Кандахаром, Махмуд Хотак³³ је 1721. године освојио Кирман, провинцију у централном делу Персије познату по производњи најфиније свиле.³⁴ Потом је кренуо на Исфахан, што је шаха Хусеина натерало да уточиште пронађе у суседној тврђави. Хотакова афганска војска успела је да завлада делом Исфахана, чије је становнике темељно опљачкала, као и европске трговце у граду. Хотак их је приморао да му предају велику суму новца којом је планирао да

²⁹ Констатација се односи на поданике Карла VI (1711–1740).

³⁰ Овде Станјан мисли на одредбе капитулација (трговачких уговора) које је Porta издала Хабзбуршкој монархији након потписивања мировног уговора у Пожаревцу. Тај докуменат британска амбасада у Истанбулу поседовала је на италијанском језику, како је и достављен Лондону. Једна од њених одредби предвиђала је и положај персијских трговаца, односно њиховог третмана на османској територији: „*Li Mercanti di Persia vennedo per il Danubio dalli Paesi di S[ua] M[aes]tà Imp[er]iale al Dominio Ottomano...*”; TNA, SP, 97/24, f. 293; у логору код Пожаревца, 28. јул 1718.

³¹ TNA, SP, 97/24, f. 409r; Истанбул, 19. фебруар 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

³² Кандахар је Персија освојила 1648. у време владавине шаха Абаса II (1642–1666) и од тада је ова провинција под њеном влашћу. О значају Кандахара у трговачкој комуникацији Далеког Истока и Европе видети: Stensgaard, 1999, стр. 55–73.

исплати своју војску, под изговором да ће им новац у најскорије време бити враћен.³⁵

Сумирајући околности под којима је дошло до његовог успона, Станјан је главни разлог препознао у верској пропаганди коју су он и његове присталице водиле. Махмуд Хотак је тврдио да његов циљ није освајање владарске титуле, већ да шаха преобрати у праву веру. Уколико се шах буде одрекао шиитског учења и преобратио у сунитски ислам, био је спреман да одмах положи оружје и изрази му покорност. Та пропаганда показала се врло успешном, због чега су му из свих делова Персије свакодневно стизале нове присталице. Ову вест Порта је добила од паша у Ерзуруму и Багдаду, који су сугерисали султану да би он, уколико буде желео, могао са лакоћом да освоји неколико граничних провинција. Ахмед III сматрао је да није правично, нити часно да на тај начин користи прилике у Персији, са чијим је владарем био у добрим односима. Уколико би Хусеин одлучио да на османској територији потражи уточиште, Ахмед III би послао наредбу пашама у пограничним провинцијама да га третирају као султановог госта. Међутим, они су добили задатак да мотре на активности побуњеника и да о томе обавештавају Порту. Диван је прихватио препоруке султана, док је Станјан проценио да је Порта спремна да делује са више правичности и умерености, него у сличним ситуацијама. Станјан је, међутим, слутио да везири имају и другачије намере које су чували као тајну.³⁶

Писмо британског конзула у Алепу Пурнела открива детаље у вези са освајањем Исфахана. Махмуд Хотак се са 14.000 војника

³³ Абрахам Станјан овог афганског владара искључиво помиње као „*Miri Weysa*“. Начин његовог ословљавања променио је тек након што је он освојио Исфахан; TNA, SP, 97/24, f. 452v; Истанбул, 9. фебруар 1723. Ради унификације текста и спречавања забуне у његовој интерпретацији искључиво га наводимо као Махмуд Хотака. Он је био најстарији син поглавице афганског племена Гилци Паштун, Миривејса Хотака, који је 1709. ослободио Кандахар персијске власти. На власт у Кандахару Махмуд Хотак је дошао 1717, након што је уклонио свог рођака. Махмуду је у том тренутку било 18 година; Krusinski, 1733, I, стр. xiv.

³⁴ TNA, SP, 97/24, f. 428r; Крусински наводи да је Махмуд Хотак успео да освоји Кирман захваљујући томе што је претходно ступио у контакт са неким његовим становницима. Након освајања, од Кирмана је начинио базу за даља освајања; Krusinski, 1733, I, стр. 222.

³⁵ TNA, SP, 97/24, f. 428r. Напад на Исфахан планирао је још отац Махмуда Хотака; Krusinski, 1733, I, стр. 155 и даље.

³⁶ TNA, SP, 97/24, f. 428v.

(према другој верзији 8.000 људи) улогорио недалеко од града (Krusinski, 1733, II, стр. 9). Велики везир је са 40.000 недисциплинованих и лоше обучених војника 27. фебруара 1722. покушао да пружи отпор. Персијска војска се убрзо дала у бег, због чега је Исфакхан изгубљен готово без борбе. Хотак се улогорио у градској четврти Калфа.³⁷ Уместо да настави напредовање, освајање је искористио да се на бизаран начин освети становницима. Житељи Калфе, који су имали времена да побегну, одлучили су да остану у својим кућама и чекају коначан исход. Представљајући се као шахов заштитник, Хотак је од њих тражио да му доставе поклоне. Како није био задовољан поклонима, наредио им је да издвоје 500 девица, које су требале бити расподељене његовим војницима. Незадовољан и тим поклоном, наредио је да му пошаљу млађе и лепше девојке, из угледних породица. На крају је погубио и гласника који му је довео 500 нових девица, под изговором да нису биле окићене својим најдрагоценијим накитом.³⁸ Таквим понашањем Махмуд Хотак створио је о себи слику чудовишта, како га приказују извори.

У афганском освајању Исфакхана од пресудне важности био је психолошки моменат, односно специфично психолошко расположење које је обузело његове становнике. Ослањајући се на извештаје агента британске Источноиндијске компаније у Исфакхану, конзул ове нације у Алепу Пурнел навео је да је у време опсаде у Исфакхану било 100.000 људи способних за оружје, али да они нису били у стању да пруже отпор, заплашени освајачевом тортуром.³⁹ Не само британски већ и извори других провенијенција указују на страхоте које су афганске снаге током опсаде починиле. Пољски језуит Тадеуш Јан Крусински (1675–1751), који је имао ту несрећу да се затекне у опседнутом Исфакхану, забележио је да су његови становници били приморани да једу људско месо, као и да је неколико деце украдено и поједено (Krusinski, 1733, II, стр. 90; Foltz, 2015, стр. 80). У књизи објављеној неколико деценија након пада Исфакхана наведено је да никада током једне опсаде града није поједено људског меса као што је био случај у време опсаде Исфакхана (Напвау, 1753, I, стр. 143). Британска штампа временом је почела да открива јавности праву слику о опсади града. Није прећутала страховиту глад која је морила његове ста-

³⁷ TNA, SP, 97/24, f. 432r; Алепо, 29. мај 1722; конзул Пурнел Абрахаму Станјану

³⁸ TNA, SP, 97/24, f. 432r–432v.

³⁹ TNA, SP, 97/24, f. 432v. Упоредити са: Krusinski, 1733, II, стр. 85.

новнике (ТММ, 1723, стр. 83), што је и навело град на предају.⁴⁰ Генерално, опсада града показала се тешком за обе стране. Хотак је изгубио 20.000 војника, а процењује се да је током тих неколико месеци страдало 80.000 становника града (Roemer, 1986, стр. 325, нап. 1).

У каснијем извештају Станјан је кориговао вести о бруталности афганских војника. Шаха Хусеина свргнули су његови људи да би на власт довели његовог другог сина Тахмаспа. Према недавним истраживањима Тахмаспа је за владара поставио сам Хусеин током опсаде Исфохана. Користећи се приликама, Тахмасп је успео да напусти опседнути град и склони се у Казвин (Roemer, 1986, стр. 326), одакле је улагао велике напоре на окупљању војске са којом је планирао да се супротстави Хотаку.⁴¹ Вести из Персије варирале су од тренутка до тренутка, тако да се на њих Станјан није могао ослонити.⁴² Британска штампа спекулисала је у вези са судбином Махмуда Хотака. У једном од бројева часописа *Monthly Mercury* објављено да је он постао заробљеник беглербега у Багдаду, од кога је Порта тражила да према њему добро поступа. Порта је планирала да са Хотакком склопи трговински уговор, одузме му неколико провинција, доведе га на власт и да његов најмлађи син буде преобращен у сунитски ислам. Супротно писању штампе, Хотак је јесен 1722. дочекао улогорен близу једног исфоханског предграђа.⁴³ Нови шах *pro tempore* Тахмасп из Казвина обећао је Хотаку годишњу пензију да би га приволео на склапање мира, док су многи поданици веровали да ће он бити у стању да се избори с његовом побуном.⁴⁴

Порта је јула 1722. донела одлуку да пошаље агу са писмима Ахмеда III и великог везира Хусеину и Хотаку. Исти ага добио је наредбу да, уколико процени, понуди посредовање Порте у њиховом измирењу.⁴⁵ Станјан је у томе препознао њену намеру да

⁴⁰ О значају британске штампе, првенствено о пореклу овог политичког журнала детаљније у: Коцић, 2018, стр. 210–221.

⁴¹ TNA, SP, 97/24, f. 430v; Истанбул, 16/27. јун 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

⁴² TNA, SP, 97/24, f. 430v.

⁴³ Прави сафавидски мирза (принц), младић стар 23 године, на кратко време био је изабран за привременог шаха. Међутим, дворска елита и војна крила била је наклоњенија Тахмаспу II. Тахмасп II је, међутим, јуна побегао у Казвин, док је млади Сафи Мирза био међу заробљеницима који су пали у руке Махмуда Хотака, када се Исфохан коначно предао 21. октобра 1722 (Perry, 1971, стр. 60).

не користи слабост Персије за територијална проширења, али и њен став да не охрабрује побуњенике у акцијама против легитимног владара. Ага је од Станјана тражио писмо за агента британске Источноиндијске компаније у Исфahanу са препорукама да га по доласку у град упозна са реалним приликама и да апелује на њега да шаха упозна са напредовањем руске војске у Каспијској области.⁴⁶ Касније је Порта одустала од ове намере и послала наређење гласнику да се врати у Истанбул због сазнања да је Хотак ступио у контакт са Петром I.⁴⁷

Коначан чин пада Исфahanа одиграо се 23. октобра 1722. Према претходно утврђеном договору до примопредаје власти дошло је у утврђењу Фарахабад. Шах Хусеин је на церемонијалан начин предао власт Хотаку (Roemer, 1986, стр. 324). Према британским изворима, након освајања Исфahanа Хотак је наредио да се погубе сви потомци шаха Хусеина који су се затекли у граду. Потом се прогласио шахом (1722–1725), доводећи у управу и у војску себи одане људе. За великог везира именовано је Исмуд Девлета, који је раније служио на том положају, али је био смењен. Тахмасп се налазио у Казвину⁴⁸ и прогласио се шахом 10. новембра 1722, узевши име Тахмасп II (1722–1726). О томе је објавио Прокламацију која је послата у све делове државе с намером да поданицима објави тај догађај (Roemer, 1986, стр. 326). Његове намере, према суду Абрахама Станјана, реметила је чињеница да је уз себе имао малобројну војску која није имала снаге да подржи његов захтев за владарском титулом.⁴⁹

⁴⁴ TNA, SP, 97/24, f. 438r–438v; Истанбул, 1. октобар 1722; Абрахам Станјан државном секретару. Ова информација односи се на Тахмаспа који је јуна 1722. године успео да побегне из Исфahanа. Међутим, како су поједини научници указали он није био прави наследник Сафавида, односно шаха Хусеина, чији је син, коме је требало да припадне ово звање остао заточен заједно са оцем (Perry, 1971, стр. 60).

⁴⁵ TNA, SP, 97/24, f. 435r; Истанбул, 15/26. јул 1722.

⁴⁶ TNA, SP, 97/24, f. 435r.

⁴⁷ TNA, SP, 97/24, f. 438r–438v; Истанбул, 1. октобар 1722.

⁴⁸ Град у централном делу Персије, удаљен 150 км од Техерана, и њена прва престоница у периоду владавине Сафавида.

⁴⁹ TNA, SP, 97/24, f. 448r–448v; Истанбул, 25. децембар 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

ПОХОД ПЕТРА I НА ДАГЕСТАН И ГРУЗИЈУ ПОСМАТРАН У КОНТЕКСТУ
ОДБРАНЕ БРИТАНСКИХ ТРГОВАЧКИХ ИНТЕРЕСА

Средином лета 1722. у Грузији⁵⁰ је окупљена војска од 40.000 бораца решена да протера трупе Дауд-бега из Шимаххија, која је требало да садејствује са руском војском.⁵¹ Руска војска од 50.000 бораца била је подељена на два дела. Један део напредовао је кроз каспијско приобаље, а други, на изненађење свих, добио је наредбу да крене кроз пустињу, коју је било могуће препешачити за 12 дана.⁵² Руска војска из Астрахана пребачена је бродовима до реке Терек (Дворник, 2001, стр. 649) како би напала Дербент. Друга руска војска кренула је кроз пустињу до Тбилисија где су јој се прикључиле локалне грузијске трупе. Заједничким снагама нападнути су Татари, који су морали да предају два своја приморска града Тарку⁵³ и Енги.⁵⁴ У њиховој близини цар је наредио изградњу Петропољске тврђаве (данашњи Петровск). Потом је руско-грузијска војска напала и заузела Дербент, једино место у области које је бранио јак персијски гарнизон. Убрзо потом освојен је и Шамахи.⁵⁵ Тиме су посед руског цара доспеле све луке са те стране каспијске обале.⁵⁶ Владар Дагестана, Дауд-бег је са 50.000 војника напао руски логор, али га је појачање које је у међувремену стигло приморало на повлачење.⁵⁷ Убрзо је под руску власт пало још неколико утврђења, међу којима и Баку (De Vonnas, 1894, стр. liii.).⁵⁸

Руска војска наставила је продор у Грузију која се налазила под номиналном влашћу Персије. Успела је да заузме и главни град

⁵⁰ О приликама у Грузији крајем XVII века детаљније у: Косић, 2014ц, стр. 238–239. Овде је наведена релевантна литература.

⁵¹ TNA, SP, 97/24, f. 437r; Истанбул, 22. август 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

⁵² Пустиња је обухватала област која се простирала од града Терки (последњег руског упоришта) до Тбилисија, док се на другој страни граничила са територијом татарских поглавица који су били вазали Персије, али су добровољно или под принудом морали да се прикључе руској војсци.

⁵³ У прво време тврђава у планини Тарки-Тау. Од XV века утврђење Тарки постаје значајно привредно средиште.

⁵⁴ Енги – неубицирани локалитет.

⁵⁵ TNA, SP, 97/24, f. 442r–443v; Истанбул, 15. октобар 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

⁵⁶ TNA, SP, 97/24, f. 443r.

⁵⁷ TNA, SP, 97/24, f. 443r.

Грузије Тбилиси (Тифлис). На Порти су претпостављали да ће она потом напасти Мингрелију, Имарет и Гуриел провинције на обали Црног мора, од којих је свака располагала повољним лукама, али су биле трибутарни обвезници Порте. О дешавањима у овој области Порту је обавестио хан кримских Татара, који би, уколико цар успе у својим намерама, остали изложени на милост и немилост руских снага. Непљујев је у разговору са Ибрахим-пашом поновио намеру Петра I да са Портом остане у добрим односима, а да је напад на Грузију предузет како би она осигурала своју границу. Везири су били подељеног мишљења у погледу руског освајања у Грузији. Једни су сматрали да изјава Непљујева има смисла и да цар настоји да тим освајањем скрене правац транспорта свиле са персијске на територију своје државе. Поједини су, међутим, били сагласни с мишљењем хана, сматрајући да Петар I планира да задржи освајања. Одлучено је да на двор Петра I пошаље капици-башу⁵⁹ Нишли Мехмед-пашу,⁶⁰ који је на пут требало да крене у пратњи Непљујевог тумача. Они су прво требали да посете кана кримских Татара како би се распитали о приликама, а потом продуже за Петроград. Татарима је препоручено да се уздржавају од нових напада на територију Русије.⁶¹ Са циљем јачања руског присуства у тој области, Петар I је планирао изградњу тврђаве на ушћу реке Кубан, чиме би кримски Татари остали изоловани, а њихова комуникација са Азовом потпуно прекинута.⁶²

⁵⁸ Уводни део издања који је пагинисан словима. Баку је град у данашњем Азербејдану. Током XIII и XIV века град се налазио под влашћу Монгола. Руска војска је 1723. освојила град, али је била приморана да га Персији врати 1735. године. Град је под влашћу Персије остао до 1806. године када га је руска војска коначно освојила.

⁵⁹ Капици-баша – заповедник свих капиција (чувара) улаза у сарај.

⁶⁰ TNA, SP, 97/24, f. 440r; Истанбул, 1. октобар 1722. Булент Ари помиње посланство Мехмед-аге у Русију 1722. године, који је послат ради склапања савеза против Персије; Аг1, 2004, стр. 53. Ова мисија Мехмед-аге значајна је и по томе што је о њој остала као сведочанство прва значајна сефарет-нама која се односи на Русију. Косић, 2014b, стр. 239. Видети и: Курукин, Коседжик, 2013, стр. 74–99. О сефарет-нами Нишли Мехмед-паше детаљније у: Unat, 1942, стр. 284–299; Unat, 1943, стр. 352–371; Unat, 1944, стр. 462–472; Mertayak, 2005; сумарни приказ у: Зайцев, 2004, стр. 44.

⁶¹ TNA, SP, 97/24, f. 439r–439v; Истанбул, 1. октобар 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

⁶² TNA, SP, 97/24, f. 439r; Истанбул, 1. октобар 1722.

Од Петра I Порта је тражила да не напада оне владаре који су уживали њену заштиту.⁶³ Апелима татарског кана и Дауд-бега она је упозната са последицама уколико руска војска буде освојила османски део Грузије. То је носило опасност да 400.000 муслимана, који су насељавали ту област, буду препуштени на милост и немилост Руса. Сазван је Велики Диван. Везири су велики део кривице приписали кану кримских Татара који их није на време обавестио о напредовању руске војске, остављајући их да и даље верује у искреност уверавања Петра I да жели да одржи мир са Портом. На Великом Дивану одлучено је да паша Ерзурума буде именован за сераскера,⁶⁴ који је заједно са другим пашама на граници требало да окупи бројну војску. Писма је требало да буду послата свим грузинским кнежевима који су прешли под власт Русије да „уколико не престану са побуном против законитог владара“, султана, биће натерани силом. Петру I је послат гласник са објавом да је освајањем каспијског приморја, посебно Грузије, прекршио мир са Портом, која не може више мирног става да посматра страдање муслимана.⁶⁵

Османска јавност тражила је да се руска војска повуче са свих освојених територија. Супротно томе, Петар I наредио је изградњу Петропољске тврђаве и послао 500 православних свештеника да обучавају Грузине исправном верском обреду. Ове мере руског цара османска јавност доживела је као његову решеност да инкорпорира ту област у састав Русије. Станјан је сматрао да, уколико Порта реши да Русији објави рат, то би неминовно довело до уклањања везира, који су попут великог везира „били потпуно невешти у војним питањима“.⁶⁶

Додатне немире изазвала је вест да је Петар I послао двојицу посланика Тахмаспу II са понудом за заједничку акцију против Махмуда Хотака. Заузврат, цар је тражио да он призна руско освајање Гилана, Ширвана, Шамахија и грузијског дела каспијског приобаља. Уколико Тахмасп II одбије ту понуду, следила је званична објава рата.⁶⁷ Османски поданици били су незадовољни неактивношћу везира. У време када је сплет неповољних околно-

⁶³ TNA, SP, 97/24, f. 440v.

⁶⁴ Заповедник војске именован од стране Порте, најчешће управник одређене провинције (санџак-бег или беглербег).

⁶⁵ TNA, SP, 97/24, f. 443v; Истанбул, 15. октобар 1722.

⁶⁶ TNA, SP, 97/24, f. 444r.

⁶⁷ TNA, SP, 97/24, f. 446r; Истанбул, 21. новембар 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

сти најављивао могућу побуну у Истанбулу, на Порти је стигла вест да је Дауд-бег успео да током ноћи изненади и порази руску војску недалеко од Дербента. Губици руске војске процењивани су на 40.000 пешака и 8.000 коњаника. Везири су се потрудили да та вест буде оглашена поданицима,⁶⁸ који су је дочекали са одушевљењем. Пред Петром I у тим тренуцима стајала су два избора: 1) уколико реши да задржи освојене области то би неминовно довело до рата с Портом и 2) у случају да одлучи да повуче своју војску из Грузије, жртвовао би њено хришћанско становништво освети Дауд-бега и санџак-бега Ерзурума.⁶⁹

Остаци поражене руске војске (8.000 Козака и 2.000 регуларних војника) покушали су крајем 1722. да предузму операције мањег обима, али је већи број њих страдао у нападима дагестанских трупа. Петар I повукао је главнину војске у Астрахан, али су руски гарнизони остали у Терки, Дербенту и неколико других утврђења, одакле је наредне године требало да крену у нове нападе.⁷⁰ На крају кампање руска војска била је десеткована услед исцрпљујућег марша, лоше климе, док је део страдао током транспорта када је потонуло неколико бродова захваћених олујом.⁷¹ Руске планове потврдила је и британска штампа, наводом да је цар крајем 1722. издао наредбу о ковању нове емисије новца за потребе опремања војске и флоте (ТММ, 1723, стр. 16). Према информацијама којима је располагала, сукоб Русије и Порте био је на путу да буде превазиђен, али је Порта тражила сигурне гаранције да ће руска војска одустати од нових напада на територију Персије (ТММ, 1723, стр. 16). За тај став делом је била заслужна и мисија Нишли Мехмед-аге о којој, поред османских, сведоче и руски извори (Курукин и Коседжик, 2013).

Француски амбасадор де Бонак настојао је да се у тим околностима наметне као медијатор, за шта је уживао подршку руске стране. Станјан је, међутим, навео да између две државе није објављен рат, због чега није било јасно по којој основи би де Бонак добио улогу медијатора.⁷² Понашањем амбасадора Француске није била задовољна ни Порта, која га је оптужила да се меша у

⁶⁸ TNA, SP, 97/24, f. 446v.

⁶⁹ TNA, SP, 97/24, f. 447r.

⁷⁰ TNA, SP, 97/24, f. 448v–449r; Истанбул, 25. децембар 1722; Абрахам Станјан државном секретару.

⁷¹ TNA, SP, 97/24, f. 449r.

⁷² TNA, SP, 97/24, f. 449r–449v.

ствари које га се нису тицале.⁷³ Штампa је објавила вест да наступ де Бонака није био без основа и да он ужива подршку амбасадора Француске у Русији Жака де Кампедона. Посредством њега руски Сенат проследио је де Бонаку захтев да заједно са Непљујевим покуша да убеди Порту да је напад на Персију извршен „да би његове непријатеље призвао памети, посебно побуњенике“ и да је Петар I доследан у намери да се придржава последњег мировног уговора са Портом (ТММ, 1723, стр. 84).

ПИТАЊЕ ПРАВА НА ДАГЕСТАН И ПРВА ПОНУДА О ПОДЕЛИ ИНТЕРЕСНИХ СФЕРА У ПЕРСИЈИ

Фактички, двојица побуњеника до тада су успела да распарчају територију раније сафавидске државе – Дауд-бег и Махмуд Хотак. Владар Дагестана Дауд-бег претходно је био поданик Персије. Одлуком да затражи Портину заштиту званично је одрекао власт обојици претендента на персијски престо (Хотаку и Тахмаспу). Ставом да Дауд-бега прихвати као свог штићеника, у исто време Порта је открила и своју намеру да узме учешће у распарчавању сафавидског наслеђа. Интересе Дауд-бега посебно је угрозила одлука Петра I да руски гарнизон остави у Дербенту, главном пролазу и најзначајнијем упоришту у Дагестану.⁷⁴

Петар I сматрао је да Русија и Порта, као најмоћнији суседи Персије, имају право на делове њене територије.⁷⁵ Тиме је по први пут руска страна отворено иступила са понудом о подели интересних сфера, према којој су Русији требале да припадну северне, а Османском царству јужне провинције Персије. Мада је ову понуду велики везир примио са смиреношћу Непљујеву и маркизу де Бонаку, који је такође присуствовао разговору, није се чинило да је он био против. Са давањем пристанка отезао је док не стигну нове вести о Махмуду Хотаку.⁷⁶ Нудећи поделу интересних сфера у Персији, руска влада се трудила да уважи и интересе Порте. Она је на помирљив став била приморана због дешавања у Пољској, у којој су прилике биле нестабилне (ТММ,

⁷³ ТНА, SP, 97/24, f. 450v; Истанбул, 12/23. јануар 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

⁷⁴ ТНА, SP, 97/24, f. 453v; Истанбул, 9. фебруар 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

⁷⁵ ТНА, SP, 97/24, f. 456r-456v; Истанбул, 19. фебруар 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

⁷⁶ ТНА, SP, 97/24, f. 456v.

1723, стр. 17). Расположење на Порти из корена је изменила вест о обимним припремама које је вршила Русија за нови напад на Персију, током кога је Дербент требало да послужи као главна војна база.⁷⁷

Поводом тога сазван је Велики Диван. Став везира био је да су Махмуд Хотак и Дауд-бег добровољно прешли под окриље султана. Због тога није било могуће освајати њихове територије све док су они уживали заштиту Порте. Највећи део граничних провинција са Персијом раније су биле под влашћу Порте настојећи да поново дођу под њену власт. Петра I требало је упознати да је према шеријату Порта била у обавези да прихвати те провинције и пружи им заштиту. Одлуке Великог Дивана фетвом⁷⁸ потврдио је шејх-ул ислам.⁷⁹ Порта је од цара тражила да одмах одустане од даљих освајања, поштујући раније склопљен мировни уговор.⁸⁰ Непљујев је предлагао да Русија задржи освојене области, под изговором да их је њена војска освојила пре него што их је Порта узела под своју заштиту.⁸¹

У британској штампи објављена је вест да су на Дивану сазваном децембра 1722. везири захтевали објаву рата Русији. Она је руску страну оптуживала да је поред жеље за проширењем своје територије, настојала и да преусмери извоз свиле из Персије на своју територију. То је претило да против Петра I окрене друге европске силе, тако да је Порти на располагању стајала и могућност да сачека даљи развој догађаја да би повратила изгубљене територије (ТММ, 1723, стр. 18). Током кризе која је најавила распарчавање сафавидског наслеђа британски интереси јављају се као најопречнији руским. Ни Петар I није имао поверења у бри-

⁷⁷ TNA, SP, 97/24, f. 456v.

⁷⁸ Фетва – мишљење шејх-ул ислама, односно врховног поглавара муслиманске заједнице у Османском царству. Њоме су потврђиване одлуке Дивана, или су доношене на основу предлога изнетог у њој. Фетва је посебно добила значај приликом објаве рате или важних државних одлука, које су тим документом потврђиване.

⁷⁹ Положај шејх-ул ислама и главног муфтије (стручњака за исламско право) био је успостављен 1433. У почетку је уживалац овог положаја био лични саветник султана. Прве муфтије нису имале никакву управну власт. Крајем владавине Мехмеда II освајача истанбулски муфтија постао је старешина улеме (Лapidус, 2002, стр. 398–399). Временом почиње да присуствује заседањима Дивана, да би крајем XVII века постао његов стални члан.

⁸⁰ TNA, SP, 97/24, f. 457r.

⁸¹ TNA, SP, 97/24, f. 462r; Истанбул, 12/23. март 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

танског амбасадора у Истанбулу, што није скривао пред Нишли Мехмед-агом (Курукин и Коседжик, 2013, стр. 86–87). Он је више поверења имао у де Бонака, због чега је у неколико наврата саветовао Непљујеву да сарађује са њим.

У документу који је Дамад Ибрахим-паша послао Петру I Станјан је препознао неколико недоследности које су могле да промене ситуацију. Прву је представљало његово инсистирање на томе да је Махмуд Хотак својом вољом признао власт Порте. Порта није само прихватила Дагестан под своју заштиту већ је наредила паши у Ерзуруму да са војском нападне Грузију. Исти владар (паша) Тбилисија је годину дана раније добровољно прихватио власт Петра I. Након повлачења руских снага морао је да се оправда пред Портом за своје понашање.⁸²

Доласком руског гласника са новим инструкцијама Непљујеву, Порта је обавештена да је цар наредио обуставу свих војних операција против Дагестана. Поред тога, предложено је да се додатне тачке уврсте у већ постојећи руско-османски мировни уговор ради успоставе стабилних односа између две државе. Непљујев је добио овлашћење да у преговорима ангажује де Бонака.⁸³ Порта је прихватила да дотадашњи владар Грузије и даље остане на том положају, тако да је она врло лако успела да завлада значајним делом територије Персије.⁸⁴ Руска страна предложила је да сва освајања која је извршила руска војска у каспијском приобаљу остану под влашћу Русије, док се она у исто време одрицала права на Дагестан који је био под османском заштитом.⁸⁵ Преговори су пропали јер Дауд-бег није желео да се одрекне права да Дербент.⁸⁶

Тахмасп II из Казвина прешао је у погранични град Таурис, одакле је послао гласника на Порту тражећи њену помоћ. Порта је, међутим наредила санџак-бегу Ерзурума да спречи његов улазак на територију османске државе.⁸⁷ У исто време, Махмуд Хотак који је високим порезима оптеретио поданике и своју владавину обележио окрутношћу почео је да губи присталице, док је

⁸² TNA, SP, 97/24, f. 463r.

⁸³ TNA, SP, 97/24, f. 466r; Истанбул, 19. април 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

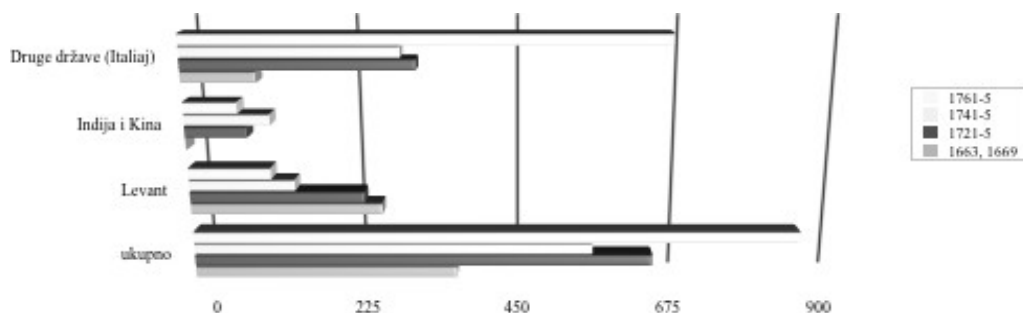
⁸⁴ TNA, SP, 97/24, f. 468r.

⁸⁵ TNA, SP, 97/24, f. 469r; Истанбул, 27. мај 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

⁸⁶ TNA, SP, 97/24, f. 469v.

⁸⁷ TNA, SP, 97/24, f. 463r; Истанбул, 12/23. март 1723.

струја која је подржавала Тахмаспа II наставила да јача. Хотак је посебно грубо поступао према Јерменима, који су монополизovali извоз персијске свиле.⁸⁸ Због тога се већина Јермена, предвођена Мири Меликом, побунила против њега и стала на страну Тахмаспа II.⁸⁹ Станјан није у потпуности био сигуран у истинитост тих гласина у време када су о дешавањима у Персији везири објављивали „једино оно у шта су из приватних разлога веровали да је тачно“.⁹⁰

Графикон 1: Увоз свиле у Велику Британију у ПЕРИОДУ од 1663. до 1765. ГОДИНЕ.⁹¹

Званични извештаји откривају да је Станјану недостајала особа од поверења спремна да „лобира“ на Порти у корист британских интереса. Трговина Османског царства налазила се у рукама Јевреја и Јермена,⁹² због чега није било муслиманских трговаца довољно утицајних на Порти да могу да изврше утицај на везире. Велики везир био је „човек одан задовољствима и кукавица“ у окружењу у коме је већина поданика захтевала рат с Русијом.⁹³ Обратио се резиденту Велике Британије у Бечу Сен-Са-

⁸⁸ Доминацију у извозној трговини Персије Јермени су успели да остваре већ у време првих владара из династије Сафавида. Стварање разгранате трговачке мреже, која је своје огранке имала у Европи омогућило је јерменској заједници у Персији бенефицирани положај и велико богатство. О томе детаљније у: Косић, 2014б, стр. 153–162. Овде је наведена релевантна литература.

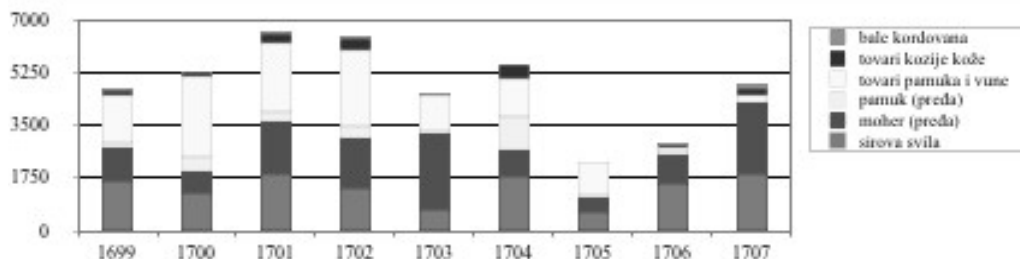
⁸⁹ TNA, SP, 97/24, f. 470r; Истанбул, 27. мај 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

⁹⁰ TNA, SP, 97/24, f. 470r.

⁹¹ Графикон преузет из: Косић, 2014б, стр. 190.

⁹² Ова констатација Абрахама Станјана није била без основа. Већ током XVI века јеврејски трговци (султанови поданици) успели су да присвоје велики део османске трговине захваљујући томе што су успели да се посредством своје миграције и контаката уклопе у шире међународно тржиште. Видети: Косић, 2014ц, стр. 145–152 и даље.

форану,⁹⁴ од кога је тражио детаљан извештај и додатне инструкције.⁹⁵ Станјану није полазило за руком ни да проникне у намере француског амбасадора маркиза де Бонака, будући да су руска освајања у Каспијском региону погађала француске у једнакој мери као и британске интересе.⁹⁶

Графикон 2: СТРУКТУРА УВОЗА СА ЛЕВАНТА У ЕНГЛЕСКУ ОД 1699. ДО 1707.⁹⁷

НЕИЗБЕЖАН ЕПИЛОГ: ОСМАНСКИ НАПАД НА ПЕРСИЈУ

Дамад Ибрахим-паша отезао је са пријемом Ивана Непљујева користећи се опробаним изговором празновања Рамазана. Де Бонак је вршио притисак на Порту да се убрзају османско-руски преговори, настављајући да делује као медијатор. Међутим, права истина била је да је Порта отезала са пријемом Непљујева, јер је сматрала да цар те године неће упасти с војском у Персију. Због тога велики везир није био вољан да се упусти у расправе о анексу на мировни уговор са Русијом.⁹⁸ До Станјана је стигла вест да руска војска планира напад на провинције Ширван и Гилан, центре свиларске производње, под изговором да пружи помоћ Тахмаспу II у борби против Махмуда Хотака. Ову вест проследио је везирима, који су одбили да поверују у њену истинитост.⁹⁹ Ага који је раније послат у Персију вратио се с информацијама које су

⁹³ TNA, SP, 97/24, f. 458r; Истанбул, 19. фебруар 1723.

⁹⁴ Франсоа-Луј де Песм де Сан-Сафоран (1668–1737), Британски дипломата швајцарског порекла који је 1717. након војне каријере ступио у дипломатску службу.: Eug. M. Rochardon, François-Louis de Pesme de Saint-Saphorin, *Revue historique vaudoise*, 42, 1934, 49–52. DOI: 10.5169/seals-32641

⁹⁵ TNA, SP, 97/24, f. 460r.

⁹⁶ TNA, SP, 97/24, f. 462v; Истанбул, 12/23. март 1723.

⁹⁷ Графикон преузет из; Косић, 2014б, стр. 185.

⁹⁸ TNA, SP, 97/24, f. 473v; Истанбул, 30. јун/11. јул 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

⁹⁹ TNA, SP, 97/24, f. 474r.

наметале другачији исход. Наиме, Хотак није као што се у прво време мислило наредио погубљење свих Хусеинових синова и рођака. Против њега је створена јака опозиција у врху власти због тога што је своје поданике насилно покушао да преобрати у сунитски ислам. Сваког дана број присталица Махмуда Хотака опадао је на рачун Тахмаспа II, због чега је постало неизвесно који ће од њих двојице постати прави господар државе.¹⁰⁰

У лето 1723. године османска војска освојила је Грузију. Тиме је нанет ударац „проруској партији“ на Порти чији је опстанак зависио од прекида непријатељстава у Грузији.¹⁰¹ Порта је покушала да искључи француског амбасадора из преговора, желећи да сукоб са царем реши у договору са Непљујевим. На крају је велики везир пристао да и он узме учешће у преговорима, али је и даље одбијао да де Бонаку одобри званичну аудијенцију на Порти.¹⁰² Преговори су отворени представком Порте да султан по основу наследног права, „добијеног од Пророка“, полаже право на Персију.¹⁰³ Руска страна настојала је да задржи места у каспијском приобаљу како би заштитила своју трговину.¹⁰⁴ На трећој конференцији Непљујев је стављен пред свршен чин, када му је отворено саопштено да Порта прихвата под своју власт све провинције које су раније биле под њеном влашћу, без обзира да ли су их у том тренутку држале руске или персијске снаге. Петру I дат је рок од три месеца за одговор.¹⁰⁵

Након што је османска војска освојила Грузију њен управник, пореклом Грк, побегао је Русима. Међутим, његов син окренуо се Османлијама, због чега га је санџак-бег Ерзурума поставио за пашу Тбилисија, што је Порта одобрила.¹⁰⁶ Новом паши Тбилисија достављена је тајна наредба којом се од њега тражило да освоји пограничне провинције Грузију, Ширван, Јереван и сва утврђења у прикаспијској области у којима није било руских гарнизона.¹⁰⁷ Санџак-бегу Вана наређено је да заузме Таурис, где се привреме-

¹⁰⁰ TNA, SP, 97/24, f. 474v.

¹⁰¹ TNA, SP, 97/24, f. 476v; Истанбул, 25. јул 1723; Абрахам Станџан државном секретару.

¹⁰² TNA, SP, 97/24, f. 476v.

¹⁰³ TNA, SP, 97/24, f. 477r.

¹⁰⁴ TNA, SP, 97/24, f. 477v.

¹⁰⁵ TNA, SP, 97/24, f. 484r; Истанбул, 21. август/1. септембар 1723; Абрахам Станџан државном секретару.

¹⁰⁶ TNA, SP, 97/24, f. 485v.

но склонио Тахмасп II. Беглербег Багдада требало је да нападне суседне провинције, али не и главнину Хотакове војске у Исфахану, како је у прво време било планирано.¹⁰⁸

Хотаку је стигло појачање из Кандахара с којим је освојио Кавзин. С циљем да свом положају пружи легитимитет оженио се једном од шахових ћерки, мада је Станјан претпоставио да тиме неће успети да се за дуже време одржи на власти.¹⁰⁹ Одбијао је да прихвати помоћ Порте, која је, иако је представљала државу са истим верским опредељењем као што је било његово, одлучила да подржи Тахмаспа II. Станјан је разлог томе препознао у могућности да Хотак након што ојача свој положај истакне своју претензију на калифат.¹¹⁰ По овом британском дипломати крајњи циљ Порте био је да се наметне као арбитар у Персији и доведе на власт једног од шахових синова, што није могла да оствари без дугогодишње борбе.¹¹¹

Порта је на граници према Персији формирала четири армије. Сераскер једне од њих, Ибрахим-паша, након освајања Тбилисија побио је цео персијски гарнизон у граду. Због почињених злочина смењен је с положаја, а на његово место постављен дивши реис-ефендија и миљеник Дамад Ибрахим-паше, Ахмед-паша.¹¹²

У исто време је између Русије и Персије потписан Петербуршки споразум 12. септембра, према којем су јужне и западне обале Каспијског мора припале Русији, која је обећала Персији војну помоћ против инвазије афганских племена и Османлија. Русија је добила „вечну управу“ над градовима Дербентом и Бакуом, са припадајућим местима и земљама, као и провинције Гилан, Мазондран и Астрабат (Абдусаламов, 2012, стр. 79–81).

Потом је новопостављени сераскер Ахмед-паша освојио Ширван. Друга османска војска којом је заповедао паша Тбилисија, напала је каспијско приобаље са задатком да освоји сва места у

¹⁰⁷ TNA, SP, 97/24, f. 485r; де Бонак је успео да дође од транскрипта разговора који је Адиги Мустафа реис-ефендија водио 25. јула 1723. са руским резидентом; de Vonnac, 1794, стр. 201–212.

¹⁰⁸ TNA, SP, 97/24, f. 484v–485r.

¹⁰⁹ TNA, SP, 97/24, f. 485v.

¹¹⁰ TNA, SP, 97/24, f. 486r.

¹¹¹ TNA, SP, 97/24, f. 486r.

¹¹² Реис-ефендија – у прво време реис ул-китаб, био је управник писарске службе на Порти. Како је Османско царство током поменутог века интензивирало односе с другим државама, то је овај положај стекао велики значај у њиховом одржавању.

којима није било руских гарнизона, првенствено Баку. Напад је био предузет на уверавања де Бонака да у Бакуу није било руских војника. Међутим, на Порти су сумњали у истинитост тих информација, стрепећи од исхода. Трећа војска, којом је заповедао беглербег Вана Абдулах-паша, кренула је на Таурис, где се склонио Тахмасп II са малобројном војском. Четврта османска војска јачине 100.000 бораца, најбројнија и најзначајнија од свих осталих, имала је задатак да ослободи Исфакан и Хотака протера назад у Кандахар.¹¹³ Станјану је изгледало да Порта планира да доведен на власт Тахмаспа II, док је настојала да задржи поједине персијске провинције.¹¹⁴

У Истанбул је стигао посланик Тахмаспа II са жалбом свог владара да је Порта фактички завладала појединим персијским провинцијама уместо да им помогне у борби против побуњеника. Велики везир одговорио је да је протекле две године Порта била само неми посматрач дешавања у Персији. Уочивши да су се прилике у тој држави погоршале уместо да се поправе, она је имала обавезу да предузме конкретне мере ради сигурности своје границе и спречи да те провинције падну под власт друге државе. Посланик је одговорио да уколико ће те провинције Порта освојити како би заштитила своје границе, боље им је да помоћ потраже од друге државе, што је велики везир схватио као његову алузију на Русију. Посланик је на брзину отправљен назад, а поклони које је донео враћени.¹¹⁵

Велики успех османска војска остварила је освајањем Керманшаха¹¹⁶ и Хамадана,¹¹⁷ чиме је пут према Исфакану отворен. Друга османска војска успела је да освоји провинцију Ширван, али не и град Баку, у коме је остао руски гарнизон. Потом је напала Јереван.¹¹⁸ Освајање персијске територије, посебно Керманшаха и Ха-

¹¹³ TNA, SP, 97/24, f. 490v; Истанбул, 13. октобар 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

¹¹⁴ TNA, SP, 97/24, f. 491r.

¹¹⁵ TNA, SP, 97/24, f. 497v–498r; Истанбул, 27. октобар/8. новембар 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

¹¹⁶ Османска војска успела је да освоји град 1723. и да га по своју контролу задржи до 1729. године. Неколико година касније (1731) османска војска је поново успела да га за кратко време освоји (до 1732).

¹¹⁷ Центар истоимене провинције, кроз који је пролазио „пут свиле“, од чега је потицало и његово богатство. Град је кратко остао под влашћу Османлија. Коначно је враћен Персији 1736. у покушају обнове који је предводио Надир-шах.

мадана, који никада раније нису били у њеном поседу, Порта није могла објаснити легитимним чињеницама. Сераскер Ибрахим-паша добио је наредбу да крене на Јереван. Прво је напао град Нахчиван, чија је опсада трајала 8 дана, али је завршена неславно по османску војску, која је током опсаде упала у персијску заседу.¹¹⁹ Паша Вана, који је раније добио задатак да освоји Таурис, оклевао је с нападом, јер је Тахмасп II, који је до тада успео да окупи значајну војску, био решен да брани то утврђење.¹²⁰ Паша Багдада поразио је персијску војску која је дошла у помоћ Керманшаху. Након тога наставио је напредовање према Хамадану, али је због наступајуће зиме морао да обустави поход.¹²¹ Опис ових операција Станјан је завршио констатацијом да је са њима почео нови Османско-персијски рат.¹²²

Крајем 1723. на Порту је стигао дугоочекивани одговор Петра I. Нова конференција у оквиру османско-руских преговора одржана је 20. децембра. Цар је био спреман да одустане од даљих освајања под условом да задржи утврђења у прикаспијској области „ради сигурне трговине својих поданика“.¹²³ У четири тачке Петар I доставио је свој предлог о уређењу османско-руских односа. Цар је од Порте тражио да она призна његова освајања у Каспијском региону и да пристане на заједничку акцију на уклањању Махмуда Хотака.¹²⁴ Иако је Порта одбацила ове понуде, она је у случају крајње нужде пре била спремна да их прихвати, него да се упусти у нови рат са Русијом.¹²⁵ Ситуација је налагала другачије деловање, посебно када је војска којом је командовао Тахмасп II ушла у провинцију Гилан, у којој је била стационирана руска војска, наводећи Порту на закључак да је он тиме постао савезник Петра I.¹²⁶

¹¹⁸ TNA, SP, 97/24, f. 499r; Истанбул, 27. октобар/8. новембар 1723.

¹¹⁹ TNA, SP, 97/24, f. 501v–502r; Истанбул, 17. новембар 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

¹²⁰ TNA, SP, 97/24, f. 502v.

¹²¹ TNA, SP, 97/24, f. 503r.

¹²² TNA, SP, 97/24, f. 503r.

¹²³ TNA, SP, 97/24, f. 506v; Истанбул, 12/23. децембар 1723; Абрахам Станјан државном секретару.

¹²⁴ TNA, SP, 97/24, f. 506v–507r.

¹²⁵ TNA, SP, 97/24, f. 508v.

¹²⁶ TNA, SP, 97/24, f. 507r.

ЗАКЉУЧАК Почетна фаза распада сафавидске државе нашла је запажено место у званичним дипломатским извештајима амбасадора Велике Британије у Истанбулу, чија анализа целом току кризе власти у Персији даје другачији тоналитет. Амбасадор ове државе у Османском царству Абрахам Станјан посебну пажњу у тим извештајима давао је трговачким питањима, настојећи ка томе да и у неповољним околностима пронађе узроке који би могли да штете британским трговцима који су пословали у овом делу света. Како његови извештаји указују, интереси британске трговине у највећој мери су се косили са амбицијама Петра I, који је напад на прикаспијску област првенствено предузео због трговачких аспирација, како би обезбедио повољнији и безбеднији положај руским трговцима. То га је довело у сукоб са владарем Дагестана Дауд-бегом, који је са своје стране настојао да искористи неприлике у Исфahanу изазване афганским освајањем које је предводио Махмуд Хотак и заснује независну државу са ослонцем на Порту.

Дипломатији је припадала улога да нормализује односе у Персији, али су се њени механизми и средства притиска које је користила показали недовољно јаким да спрече напад руске војске на Дагестан и Грузију и продор османске војске у Персију. Сам Станјан жалио се влади у Лондону да је био ограничен због немогућности да пронађе поуздану особу у османским трговачким круговима, довољно утицајну да може да протажира британске интересе на Порти. Један од разлога био је и тај што се трговина Османског царства налазила потпуно у рукама Јевреја и Јермена.

Са циљем да неутралише акције амбасадора Француске де Бонака, Станјан је настојао да благовремено реагује на вести из Персије. Међутим, де Бонаку је успело да се наметне као арбитар у решавању османско-руског сукоба изазваног одлуком цара да нападне Шамахи и Грузију, захваљујући подршци резидента Русије Непљујева. На тај догађај Порта није могла да остане по страни, посебно након што је њену власт признао и владар Дагестана Дауд-бег. Поход руске војске у те области 1722. показао се јаловим, с обзиром на уложене напоре, док је Порта настојала да приволи Петра I да одустане од нове војне експедиције. Један од разлога била је и чињеница да је она и сама временом постала заинтересована за судбину сафавидског наслеђа, доневши одлуку да се умеша, што је представљао повод новог рата који је Порта објавила Персији 1723. године.

НЕОБЈАВЉЕ-НИ ИЗВОРИ   Национални архив у Лондону, The National Archives, London (TNA), State Papers (SP), серија 97 [Turkey]

Фасцикла 97/24 [Sir Robert Sutton, Edward Wortley-Montagu and Abraham Stanyan, 1716–1723].

ШТАМПА   *TMM 1723 = The Present State od Europe or, the Historical and Political Monthly Mercury, Giving an Account of all the Publick and Private Occurrences, Civil, Ecclesiastical, and Military, that are most Considerable in every Court: With A more Particular Account of the Affairs of Great-Britain, &c., vol. XXXV.* London: Printed for Henry Rodes at the Star.

ЛИТЕРАТУРА   Абдусаламов, Б. М. (2012). Кумыкские феодальные владения в кавказской политике России: от Петербургского договора до Гянджинского трактата (1723–1735 гг.). *Армия и общество*, 3 (31), 76–82.

Гасанов, Р. М. (2015). *Каспийский поход Петра I, 1722–1723 гг.* Махачкала: Эпоха.

Дворник, Ф. (2001). *Словени у евројској исјорији и цивилизацији.* Београд: Слио.

Зайцев, И. В. (2004). Турки-османы в Москве XVIII в. *Восточный архив*, 11–12, 40–45.

Коцић, М. (2016). Порта и Северна Европа током последње фазе Великог северног рата (1718–1721) кроз призму британских интереса. *Београдски исјоријски ласник*, 7, 87–102,

Коцић, М. (2018). Раномодерна штампа као релевантан историјски извор: пример извештавања *Monthly Mercury*-ја о приликама у југоисточној Европи током 1691. године. У: З. Делетић и Д. Елезовић (прир.), *Методолошки изазови исјоријске науке: Тематски зборник међународној значаја* (209–220). Косовска Митровица: Филозофски факултет у Косовској Митровици.

Кулаков, О. В. (2009). Развитие персидского направления во внешней политике России в первой половине XVIII века. *Вестник СамГУ*, 73, 25–30.

Курукин И. В., и Коседжик, Х. (2013). Поиск „достойной сатисфакци“: персидский поход Петра I и посольство Нишли Мехмеда-аги в Россию в 1722–1723. г. *Исторический вестник*, 4, 74–99.

Лapidус, А. М. (2002). Султанати и барутна царства. Средњи исток. У: Ц. Л. Еспозито (прир.), *Оксфордска исјорија ислама* (363–416). Београд: Слио.

- Ari, B. (2004). Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period. In: N. Yurdusev (ed.), *Ottoman Diplomacy. Conventional or Unconventional?* (36–65). MacMillan: Palgrave.
- Çaycıoğlu, S. O. (2017). 18. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi. *VAKANÜVİS - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi [International Journal of Historical, Researches]*, Yıl [Vol.] 2 (115–132). *Kafkasya Özel Sayısı [Special Issue on Caucasia]*.
- De Bonnac, J. L. d'U. (1894). *Mémoire historique sur l'ambassade de France à Constantinople*. Paris: E. Leroux.
- Foltz, R. (2015). *Iran in World History*. Oxford: Oxford University Press.
- Gemelli Careri, F. (1699). *Giro del Mondo*, vol. I–VIII. Napoli: Nella Stamperia di Giuseppe Roselli.
- Hanway, J. (1753). *An Historical Account of the British Trade Over the Caspian Sea: With the Revolutions in Persia*, vol. I–III. London: Sold by Mr. Dodsley in Pall-Mall.
- Kocić, M. (2014a). Ahmed-paša Kalailikos viđen očima zapadnih savremenika: prilog biografiji osmanskog dostojanstvenika iz doba velike krize Osmanskog carstva. *Historijska tražanja*, 14, 99–118.
- Kocić, M. (2014b). *Diplomatija u službi kapitala: evropske nacije na osmanskom Levantu (XVI–XVIII vek)*. Beograd: Hesperiaedu – Filozofski fakultet.
- Kocić, M. (2014c). *Turska u međunarodnim odnosima 1688–1699: put u evropsku diplomatiju*. Beograd. Hesperiaedu.
- Krusinski, J. (1733). *The history of the late revolutions of Persia: taken from the memoirs of Father Krusinski, Procurator of the Jesuits at Ispahan*, vol. I–II. London: J. Pemberton.
- Matthee, P. R. (1999). *The Politics of Trade in Safavid Iran: Silk for Silver, 1600–1730*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Matthee, R. (2004). Blinded by Power: The Rise and Fall of Fath 'Ali Khan Daghistani Grand Vizier under Shah Soltan Hoseyn Safavi (1127/1715–1133/1720). *Studia Iranica* 33, 179–219.
- Matthee, R. (2006). A Sugar Banquet for the Shah: Anglo-Dutch Competition at the Iranian Court of Šāh Sultān Husayn (r. 1694–1722). *Eurasian Studies*, 5, 195–218.
- Matthee, R. (2009). Russian-Iranian Relations in the Mid-Seventeenth Century. In: A. K. Levykin (Ed.), *The Tsars and the East: Gifts from Turkey and Iran in the Moscow Kremlin* (15–17). Washington, D. C.: Smithsonian.
- Matthee, R. (2012a). Facing a Rude and Barbarous Neighbor: Iranian Perceptions of Russia and the Russians from the Safavids to the Qajars. In: A.

- Amanat, & F. Vejdani (Eds.), *Iran Facing Others: Identity Boundaries in a Historical Perspective* (99–124). New York: Palgrave.
- Matthee, R. (2012δ). *Persia in Crisis: Safavid Decline and the Fall of Isfahan*. New York: I. B. Tauris & Co. Ltd.
- MacLean, G., & Nabil Matar, N. (2011). *Britain and the Islamic World, 1558–1713*. Oxford: Oxford University Press.
- Mertayak, A. (2005). *Nişli Mehmed Ağa'nın Rusya Sefâreti ve Sefâretnâmesi (1722–1723)* (одбрањена докторска дисертација). Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Perry, J. R. (1971). The Last Safavids, 1722–1773. *Journal of Persian Studies*, IX, 59–69.
- Roemer, H. R. (1986). The Safavid Period. In: P. Jackson (ed.), *The Cambridge History of Iran, Vol. 6: The Timurid and Safavid Period (189–350)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rochardon, E. M. (1934). François-Louis de Pesme de Saint-Saphorin, *Revue historique vaudoise*, 42, 49–52. DOI: 10.5169/seals-32641
- Savory, R. (2007²). *Iran Under the Safavids*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stensgaard, N. (1999). The route through Qandahar: The significance of the overland trade from India to the West in the seventeenth Century. In: S. Caudhuri & M. Morieau (Eds.), *Merchants, Companies and Trade. Europe and Asia in the Early Modern Era*, [ed.] *Studies in Modern Capitalism* (55–73). Cambridge: Cambridge University Press.
- Unat, F. R. (1942/43). Kapıcıbaşı Nişli Mehmet Ağa'nın Moskova Sefâret-nâmesi. *Tarih Vesikaları Dergisi*, II (10), 284–299.
- Unat, F. R. (1943a). Kapıcıbaşı Nişli Mehmet Ağa'nın Moskova Sefâretnâmesi. *Tarih Vesikaları Dergisi*, 11, 352–371.
- Unat, F. R. (1943δ). Kapıcıbaşı Nişli Mehmet Ağa'nın Moskova Sefâretnâmesi, *Tarih Vesikaları Dergisi*, 12, 462–472.

MARIJA V. KOČIĆ

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF HISTORY

DALIBOR M. ELEZOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF HISTORY

SUMMARY

INTRODUCTION TO SOLVING THE ISSUE OF THE SAFAVID HERITAGE
(1721–1723) ACCORDING TO BRITISH SOURCES

The crisis which at the beginning of the 18th century caught Persia strengthened the aspirations of its neighbors, Russia and the Ottoman Empire, in regard to certain parts of its territory. The ascent of Persia in the era of Safavid contributed to the production of raw silk, which made it a major exporter of raw and processed silks of the finest quality. This was the main reason why some European countries (England, France and the Netherlands) established permanent diplomatic and trade relations with Persia. With several decades of delay, a new competitor appeared in that field, Russia, which in the middle of the 17th century was seriously interested in joining this trade, but by its own model.

The British East India Company, which opened the factories in the most important centers of silk production, established by the benefits it gained a certain degree of monopoly on its exports directly from the territory of Persia. Although in certain periods the Porte was leading a protectionist policy to ban the export of Persian Silk through its territories, it did not succeed in it precisely because of the demand of the European market for the merchandise. Silk and raw yarn exported from Persia to the Ottoman Empire became the object of the trade of European Levant companies (English, French, and Dutch). The interests which the European trading companies placed in the course of events in the Ottoman Empire and in Persia took on the mark of serious diplomatic activities, which used various means to achieve political pressure.

The initial phase of the disintegration of the Safavid state found its place in British diplomatic sources. The significance of these archival sources can be seen in the fact that they offer a different point of view it shows the realities in Persia in the period from 1721 to 1723, while presenting plenty of new data. The British diplomatic mission in the Ottoman Empire, led by Ambassador Abraham Stanyan, had a

series of justifications to monitor developments in the Caspian and Caucasus regions, fearing that they would influence the fall of the British exchange with those areas. Due to the ambitions of Russia to divert to its territory parts of the trade route where the exchange of silk took place, the Levant Company would have become the most damaged side, which additionally influenced Stanyan to engage in the defense of British trade interests.

Diplomacy, as a rule, played a role in normalizing relations in Persia, but its mechanisms of pressure, which it employed, proved insufficiently strong to prevent the Russian army from attacking Dagestan and Georgia, as well as the breakthrough of the Ottoman army in Persia. Attempting to neutralize the actions of French Ambassador Marquise de Bonacca, Stanyan sought to closely monitor developments in Persia and respond in a timely manner. In doing so, he was aided by the privileged position in the diplomatic corps in Istanbul, which British diplomats gained in successful mediation during the negotiations in Sremski Karlovci in 1699 and Požarevac in 1718, which was contrary to the principles of Russian diplomacy, which did not trust the Great Britain and its representatives in the Ottoman state and Persia.

KEYWORDS: Safavid dynasty; Persia; Russia; Ottoman Empire; Great Britain; commerce.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons

Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 |

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).